

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Vast in het spoor van Darwin : biografie van Hugo de Vries

Zevenhuizen, E.J.A.

Publication date
2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

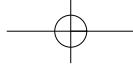
Zevenhuizen, E. J. A. (2008). *Vast in het spoor van Darwin : biografie van Hugo de Vries*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

I

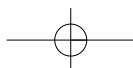
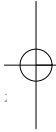
Op jacht naar soorten

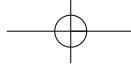
1848-1866

‘Lieve mama, Ik heb aan grootma al voor 2¹/₂ cent aardbeziën en voor 2 cent erwten verkocht. En in den tuin staat de Oostindische kers (lichte en donkere), en de goudbloemen (ook lichte en donkere) staan al heerlijk in bloei.’¹

De statige Breestraat in Leiden, 5 augustus 1856: Louise Blussé, weduwe van de hoogleraar archeologie, oude geschiedenis en Romeinse oudheden Caspar Reuvens, heeft haar kleinzoon Hugo te logeren. Hij is het oudste kind van haar dochter Marie die getrouwd is met de Haarlemse jurist en provinciebestuurder Gerrit de Vries. Aan zijn moeder schrijft de kleine Hugo over zijn logeerpartijtje, en natuurlijk vertelt hij over wat hij in de tuin ziet: de jongen is dol op bloemen en planten. En dat valt op in een familie met theologen, letterkundigen en juristen.

In Haarlem is de familie De Vries een begrip. Nog maar net drie weken voor Hugo’s logeerpartijtje was de naam van zijn grootvader Abraham op de lippen van iedere stadsbewoner geweest. Gedurende een driedaags feest was hulde gebracht aan de Haarlemse boekdrukker Laurens Jansz. Coster en aan de onderzoekers die hadden aangetoond dat hij en niet Johann Gutenberg uit Mainz de boekdrukkunst had uitgevonden. De 83-jarige Abraham, oud-predikant van de doopsgezinde gemeente en bibliothecaris van de stadsbibliotheek, was de nestor onder de Coster-onderzoekers: al meer dan dertig jaar had hij zich met de prioriteitskwestie beziggehouden. Hoogtepunt van het feest was de onthulling van een standbeeld van Coster op de Grote Markt geweest. Van die gebeurtenis werd een foto gemaakt, nu de oudst bekende foto van Haarlem. Helaas is de opname niet zo gedetailleerd dat daarop een trotse Abraham de Vries is te herkennen, of een trotse kleinzoon Hugo.²

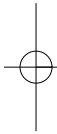

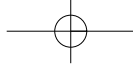

Een geleerde familie

Abraham de Vries³ belangstelling voor de geschiedenis van de boekdrukkunst in het algemeen en voor Coster in het bijzondere was voortgekomen uit zijn passie voor boeken. In zijn statige huis aan het Spaarne (nu no. 57) had hij een enorme collectie bijeengebracht met boeken over theologie, geschiedenis en kunst, maar vooral met werken van oude Griekse en Romeinse en moderne vaderlandse schrijvers. Toen na zijn dood in 1862 de collectie werd geveild, werd er een catalogus gedrukt waarin 5459 kavels prijkten, ‘alles met eene keurigheid ... bijeenvergaderd, die tot vermoeijens toe onze verbazing wekt’, aldus het voorwoord. Ook een grote hoeveelheid portretten, prenten, plattegronden, schilderijen, portretbustes, historiepenningen en munten kwam toen onder de hamer.⁴ Zijn liefde voor boeken en literatuur had Abraham meegekregen van zijn vader Gerrit de Vries, een vermogend koopman in ham, gerookt vlees, spek en boter uit Amsterdam. Bij de veiling van diens inboedel, in 1810, werden 146 kavels met boeken aangeboden. Voornamelijk reis- en landbeschrijvingen bezat hij, maar bijvoorbeeld ook het literaire en populair-wetenschappelijke tijdschrift *Vaderlandsche Letteroefeningen*, compleet vanaf het begin in 1761.⁵ Het was echter vooral door de omgang met zijn oom Jeronimo de Bosch, apotheker en eerste stadsklerk (later griffier en chef) op de Amsterdamse secretarie en in zijn vrije tijd literator, dat Abraham al jong gefascineerd was geraakt door literatuur. Op de Latijnse School en het Athenaeum Illustre, de voorloper van de Universiteit van Amsterdam, sloot hij levenslange vriendschappen met andere literair bevlogen jongens van goeden huize waarvan enkelen later een belangrijke rol zouden spelen op bestuurlijk en cultureel gebied. Abrahams jongere broer Jeronimo onderging eveneens de intellectuele invloed van Jeronimo de Bosch. Hij bezocht na de Latijnse School het Athenaeum Illustre, vervulde vervolgens bijna zestig jaar lang verschillende hoge bestuursfuncties bij de gemeente Amsterdam, maar was daarnaast steeds zeer actief op literair gebied: hij trad op als recensent, schreef studies over de Nederlandse en de klassieke literatuur en was lid van enkele literair-artistische genootschappen.⁶

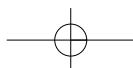
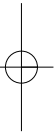
Abraham had na de Latijnse School aan het Doopsgezind Seminarium gestudeerd en was predikant geworden. Na kort in Nijmegen en Leiden gestaan te hebben, was hij in 1803 naar Haarlem gekomen. Tussen de stad en de dominee had zich spoedig een hechte band ontwikkeld. Met zijn onderzoek naar de geschiedenis van de boekdrukkunst en zijn werkzaamheden op literair gebied, zoals het beoordelen en redigeren van manuscripten en de uitgave van nagelaten werk, was hij een alom geacht en gewaardeerd geleer-

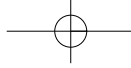

de geworden. Teylers Godgeleerd Genootschap, de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen (beide gevestigd in Haarlem) en het Koninklijk Instituut (de latere Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen) hadden hem het lidmaatschap verleend. De universiteiten van Groningen en Utrecht hadden hem in 1815 onder de kandidaten voor de leerstoel Nederlandse taal- en letterkunde geschaard. In 1820 had de universiteit van Leiden hem de leerstoel klassieke talen en geschiedenis aangeboden, maar Abraham had de zware last van het hoogleraarschap niet aangedurfd en bedankt. De universiteit had hem toen als blijk van waardering het doctoraat in de letteren verleend.

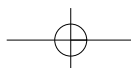
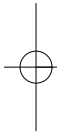
Abraham trouwde met Hillegonda van Geuns, dochter van zijn collegapredikant Matthias van Geuns. Er werden vier kinderen geboren: Catharina (roepnaam Cato), Gerrit⁷ (Hugo's vader), Matthias⁸ (Thijs) en Hillegonda Hieronyma (Gonne of Gons). Zijn liefde voor de literatuur bracht Abraham over op zijn twee zoons. Hij liet ze van kind af aan kennis maken met de klassieke en vaderlandse schrijvers en gaf ze, terwijl ze op het gymnasium al intensief Grieks en Latijn leerden, extra lessen in de beide talen. Niet minder belangrijk in de opvoeding was moeder Hillegonda, die door een biograaf van Gerrit omschreven werd als 'een hoogst ontwikkelde vrouw, die tevens als een toonbeeld mocht gelden der echt Hollandsche zorgvolle en liefderijke huismoeder'. Na het gymnasium studeerden de twee broers aan de universiteit van Leiden. Thijs schreef zich in voor de studie letteren; hij promoveerde in 1843 op een studie over het werk van de Grieks-Romeinse historicus Polybius. Na enkele jaren privélessen Grieks en Latijn gegeven te hebben, werd hij leraar Nederlands, geschiedenis en aardrijkskunde aan het gymnasium in Leiden. In 1849 werd hij hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteit van Groningen, vier jaar later werd hij in diezelfde functie aangesteld aan de universiteit van Leiden. Hij groeide uit tot een van de meest vooraanstaande kenners van de Nederlandse taal van zijn tijd. De meeste tijd besteedde hij aan twee omvangrijke projecten waarvan hij, tot zijn grote verdriet, slechts een bescheiden begin gerealiseerd zag: het *Middelnederlandsch woordenboek* en het *Woordenboek der Nederlandsche taal*. Van beide werken verschenen in 1864 de eerste afleveringen. Het eerste werd in 1929 voltooid, het tweede pas in 1998. Voor het *Woordenboek der Nederlandsche taal* ontwierp Thijs samen met zijn eerste mederedacteur L.A. te Winkel, leraar Nederlands aan het gymnasium te Leiden, een nieuwe spelling. Deze 'spelling-De Vries en Te Winkel' kwam rond 1870 alom in gebruik en werd in 1883 de officiële spelling van het Nederlands. Gerrit liet zich, gehoor gevend aan het verzoek van zijn vader, inschrijven voor de

studie rechten. Een kandidaatsexamen in de faculteit der letteren was noodzakelijk om tot de rechtenstudie te worden toegelaten, wat Gerrit met zijn grote liefde voor de literatuur geenszins betreurde. Na zijn promotie in de rechten in 1839 (op een studie over de introductie van het Romeins recht in de Nederlanden gedurende de Middeleeuwen) nam hij zijn afgebroken letterenstudie weer op en promoveerde in 1842 daarin eveneens. Twee maanden na zijn juridische promotie werd hij door de arrondissementsrechtbank in Haarlem beëdigd als advocaat.

Op 5 mei 1847 trouwde Gerrit met de uit Leiden afkomstige Maria Everdina (roepnaam Marie) Reuvens, dochter van wijlen Caspar Jacob Christiaan Reuvens, hoogleraar archeologie, oude geschiedenis en Romeinse oudheden aan de universiteit van Leiden. Caspar, zoon van de vice-president van de Hoge Raad, was een wonderkind geweest; al op zijn vijftiende had hij colleges Grieks en Latijn aan het Amsterdamse Athenaeum gevolgd.⁹ Later had hij ook aan de universiteiten van Leiden en Parijs gestudeerd, zowel klassieke letterkunde als rechten. In 1814, 21 jaar oud, had hij zich als advocaat in Den Haag gevestigd, maar zijn wens was om verder te gaan in de wetenschap. Het volgende jaar al was hij aangesteld als hoogleraar Griekse en Latijnse letteren en geschiedenis aan het Rijksatheneum in Harderwijk. Drie jaar later, toen het atheneum werd gesloten, was hij hoogleraar aan de universiteit van Leiden geworden. Tot zijn dood in 1835 was hij bijzonder actief. Zijn opmerkelijkste prestaties zijn de introductie van het vak archeologie aan de universiteit en de oprichting van een archeologisch museum (het huidige Rijksmuseum voor Oudheden). Reuvens was getrouwd met Louise Sophie Blussé, dochter van Abraham Blussé, schoolopziener van het tweede schooldistrict van Zuid-Holland en secretaris bij de provinciale commissie van onderwijs van Zuid-Holland. Abraham Blussé had in Leiden theologie, klassieke letterkunde en geschiedenis gestudeerd, was na zijn promotie gaan werken in de boekhandel-uitgeverij van zijn vader en had het redacteurschap van verschillende kranten en tijdschriften bekleed voor hij in 1815 schoolopziener was geworden. Zowel in de familie Reuvens als de familie Blussé kwamen naar Nederland gevluchte Hugonoten voor, iets waar Marie Reuvens later zeer trots op was. Twee van haar overgrootvaders waren Waals predikant geweest. Zelf behoorde ze ook tot de Waalse kerk. Marie was een intelligente vrouw met een ruime belangstelling. Ze sprak uitstekend Frans en beheerste ook Duits en Engels.¹⁰

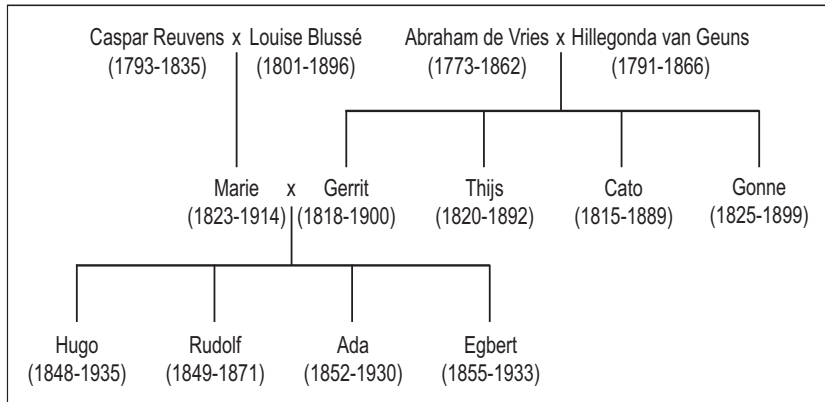
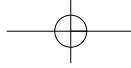

fig. 1: Overzicht van de naaste familieleden van Hugo de Vries.

Een roerig geboortejaar

Gerrit de Vries en Marie Reuvens betrokken na hun huwelijk een statig pand aan het Haarlemse Spaarne, het huidige no. 23, op een steenworp afstand van Gerrits ouders. Op 16 februari 1848, om één uur 's nachts, beviel Marie daar van hun eerste kind, 'voorspoedig', aldus de advertentie die de trotse ouders in de *Oprechte Haarlemsche Courant* plaatsten.¹¹ Ze noemden hem Hugo.¹² De naam kwam in de families van Gerrit en Marie niet voor en het is onbekend waardoor zij zich hebben laten inspireren. Ruim een jaar later volgde een tweede zoon, Rudolf, en in 1852 een dochter, Ada. In 1855 verhuisde het gezin naar het grotere huis Spaarne 13. Daar werd dat jaar Egbert, het vierde en laatste kind, geboren. Ook zij werden niet naar familieleden vernoemd.¹³

Februari 1848 markeerde voor Gerrit de Vries niet alleen het begin van het vaderschap maar ook van een nieuwe carrière. Hij was inmiddels een succesvol en veelgevraagd advocaat (vanwege de vele zaken die hij onder handen had kon de huwelijksreis maar vier dagen duren¹⁴), maar toch keek hij uit naar ander werk. Het waren de staatkundige ontwikkelingen die zich die maand in het buitenland voordeden die hem in de politiek deden belanden. In Frankrijk was in de voorgaande jaren steeds meer aangedrongen op uitbreiding van het kiesrecht. Sommigen wilden bovendien opnieuw de republiek invoeren. Een demonstratie in Parijs, aangekondigd voor 22 februari, werd een dag tevoren door de regering verboden waarop onlusten uitbraken. Het paleis werd bestormd, de koning vluchtte en de republiek werd uitgeroepen. In maart kwam het op verschillende plaatsen in Oostenrijk-Hongarije en in de Duitse staten eveneens tot staatkundige omwentelingen. De Nederlandse koning

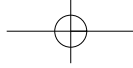

Willem II zag het geheel angstig aan. Ook in Nederland klonk al jaren de roep tot hervorming van het staatsbestel en bang dat de revolutie naar Nederland zou overslaan liet hij begin maart, tot verbazing van vriend en vijand, weten in te willen gaan op de wensen van zijn tegenstanders. Nog in hetzelfde jaar kwam een nieuwe grondwet tot stand. Tot de belangrijke veranderingen behoorde een nieuw kiesstelsel. De leden van gemeenteraden, Provinciale Staten en Tweede Kamer, die werden gekozen door kiescolleges, zouden voortaan direct door de Nederlandse burgers worden gekozen; de Eerste Kamer zou gekozen worden door de leden van de Provinciale Staten. Het aantal stemmers bleef echter zeer beperkt. Het stemrecht werd gekoppeld aan de soort en de hoogte van de belasting die men betaalde. Op een bevolking van drie miljoen kwam dat neer op slechts 75.000 mannen (vrouwen bleven uitgesloten), minder dan vóór de grondwetherziening.

De nieuwe grondwet was grotendeels het werk van Johan Rudolf Thorbecke, hoogleraar rechten aan de universiteit van Leiden. Gerrit de Vries had college bij hem gelopen, na zijn studie steeds contact met hem gehouden en was sterk door diens liberale opvattingen beïnvloed. Hij was dan ook een groot voorstander van de nieuwe wet. Het was opnieuw Thorbecke die als vervolg op de grondwet de samenstelling, inrichting en bevoegdheden van Provinciale Staten en gemeentebesturen regelde in de Provinciale wet (1850) en de Gemeentewet (1851). Al bij de eerste verkiezingen van de Provinciale Staten in 1850 werd Gerrit gekozen tot lid van de Staten van Noord-Holland. Bij de eerste gemeenteraadsverkiezingen na het van kracht worden van de Gemeentewet werd hij bovendien gekozen tot lid van de Haarlemse raad. Gerrit kreeg snel veel waardering van zijn collega-Statenleden. In 1853 kozen zij hem tot lid van Gedeputeerde Staten. Na aanvankelijke aarzeling nam hij de nieuwe positie aan en zegde hij zijn advocatenpraktijk vaarwel. De Commissaris van de Koning in de provincie Noord-Holland was een verklaard tegenstander van de nieuwe grondwet en bepaald geen politieke vriend van Gerrit. Toch steunde hij diens benoeming aangezien hij, zoals hij later eens verklaarde, Gerrit liever naast zich had als gedeputeerde dan tegenover zich als Statenlid.¹⁵

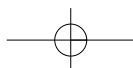
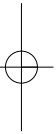
In het Hollandse Florence

In huize De Vries gingen de gesprekken zonder twijfel vaak over de onderwerpen waar grootvader, vader en oom De Vries vol van waren: politiek, literatuur, geschiedenis en taalkunde. De jonge Hugo kreeg de geleerdheid met de paplepel ingegoten. Zijn belangstelling ging echter spoedig uit naar iets anders, waarbij de bijzondere omgeving van zijn geboortestad van grote invloed

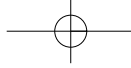

geweest lijkt te zijn.¹⁶ Haarlem ligt op een strandwal van duinzand, met aan de oostkant het vlakke en natte Hollandse veengebied en aan de westzijde een brede strandvlakte van laagveen vermengd met duinzand, overgaand in de strandwal van Bloemendaal en het duingebied. Frits van Eeden, voormalig bloembollenkweker, secretaris van de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Nijverheid en een groot natuurliefhebber, beschreef in 1866 vol enthousiasme de plantenrijkdom rondom zijn woonplaats Haarlem. Het aantal in Nederland in het wild zichtbaar bloeiende plantensoorten schatte hij op ongeveer 1300 en hij meende dat zeker de helft daarvan rond Haarlem te vinden was. 'Om Haarlem zijn weiden, bouwlanden, bosschen, zoet-, zout- en brakke waterplassen en heuvelstreken; van het vruchtbaarste land tot de barste wildernis, van het beekje tot den oceaen zijn bijna alle overgangen voorhanden; voorzeker een voorregt dat vele steden van Holland, zelfs van Nederland, moeten missen'. Het woeste, ongecultiveerde duingebied was in de ogen van Van Eeden het interessantste, maar ook de streken rond Overveen en Aerdenhout, met hun dennenbossen en buitenplaatsen, hadden veel te bieden. Door de vele buitenplaatsen en kwekerijen (onder andere van bloembollen) in de streek waren ook de gekweekte planten in overvloed aanwezig. Volgens Van Eeden was Haarlem door dit alles voor Holland wat Florence was voor Italië: 'De stad der bloemen bij uitnemendheid; niet alleen van de bloemen die men daar verkoopt en die de blijken dragen van den invloed der kunst, maar ook van die welke men niet verkoopt en die gekenmerkt zijn door den adel der natuur.'¹⁷ Hugo bleek veel belangstelling voor bloemen en planten te hebben. Met zijn moeder maakte hij lange wandelingen door de bossen en duinen van Kennemerland en zij hielp hem bij het zoeken.¹⁸

De juiste namen bij de planten vinden was voor de jonge verzamelaar een groot probleem. Praktische determinatiegidsen bestonden nog niet. Er waren in de voorgaande jaren wel verschillende nationale, provinciale en plaatselijke flora's verschenen (waaronder een *Flora Harlemica*), maar die beperkten zich doorgaans tot het opsommen van plantennamen met hun vindplaatsen. Illustraties waren niet of nauwelijks opgenomen.¹⁹ In september 1860, nog maar twaalf jaar oud, dong Hugo met een zelfgemaakt herbarium mee in een wedstrijd van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw. In haar streven veetelers, landbouwers en tuinders te stimuleren in het produceren van betere producten had de afdeling Haarlem en omstreken van de Maatschappij een tentoonstelling georganiseerd. Naast de prijzen voor het fraaiste vee, de lekkerste groenten en het sappigste fruit werd er ook een prijs uitgelooft voor de best verzorgde verzameling van honderd gedroogde planten, verzameld in

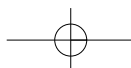
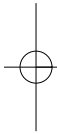

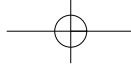
het gebied waar de afdeling werkzaam was. Over Hugo's inzending oordeelde de jury dat de benaming van de planten in orde was, 'doch overigens vol Latijnsche en Hollandsche taal- en spelfouten'. De manier van presenteren liet veel te wensen over: 'Het droogen van de planten is middelmatig en de volledigheid der exemplaren zeer gebrekkig, bij de meesten zijn de wortels niet aanwezig'. Niettemin meende de jury dat een aanmoedigingsprijs op zijn plaats was. Hugo was onder de Haarlemse jeugd overigens zeker niet de enige die naar planten zocht. De eerste prijs ging namelijk naar de vijftienjarige Johanna Staring, de tweede naar de dertienjarige Jacob Kruseman.²⁰

Het was mogelijk als gevolg van deze tentoonstelling dat Hugo een advies kreeg dat hem in zijn liefhebberij een grote stap verder bracht. Douwe Lubach, arts in Haarlem en bibliothecaris van Teylers Museum, gaf vader De Vries de raad zijn zoon eens naar C.A.J.A. Oudemans te laten gaan, de Amsterdamse hoogleraar in de botanie aan het Athenaeum Illustré. Hugo leerde van Oudemans de fijne kneepjes van het drogen en bewaren van planten. Hij was vermoedelijk de eerste professionele botanicus waarmee hij in contact kwam, en daarmee zijn eerste leermeester.²¹

Een Haarlemse gymnasiast

Hugo de Vries volgde een schoolopleiding die paste bij de stand waartoe hij behoorde. Hij ging niet naar een van de massale openbare stadsscholen maar bezocht een van de klein opgezette particuliere scholen in de stad, en wel de school die geleid werd door de doopsgezinde Pieter du Buy in de Zijlstraat. Of hij er opstak over planten is niet bekend; het lesprogramma van de school is niet bewaard gebleven.²² In augustus 1860 stapte hij over naar het gymnasium.²³ Het Haarlemse gymnasium kende twee afdelingen: de Latijnse School en het 'Instituut der Fraaie Wetenschappen'. De eerste had zijn wortels in de late Middeleeuwen en gold als de vooropleiding voor een universitaire studie. De leerlingen kregen les in Latijn, Grieks, Nederlands, Frans, Duits, Engels, geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde en natuurkunde. Wie naar het oordeel van zijn leraren het voor de academische studie vereiste niveau bereikt had, ontving tijdens de jaarlijks in juni gehouden promotieplechtigheid het getuigschrift dat volgens de wet noodzakelijk was voor toegang tot een universiteit. Dat was doorgaans na zes klassen doorlopen te hebben, maar kon ook eerder plaatsvinden. Doorslaggevend bij de beoordeling of een leerling wel of niet over kon gaan naar de universiteit was zijn beheersing van het Latijn, traditioneel de internationale wetenschappelijke taal en de voertaal aan de universiteiten. Voor degenen die niet naar een universiteit zouden gaan en

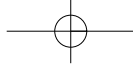

dus geen Latijn hoefden te kennen, maar voor wie wel enige kennis op middelbaar niveau nodig werd geacht, was in 1807 het Instituut opgericht. De leerlingen van het Instituut volgden dezelfde vakken als de ‘Latinisten’, met uitzondering van Grieks en Latijn. Deze opleiding duurde vijf jaar.²⁴ Hugo werd voor het eerste schooljaar ingeschreven als leerling van het Instituut en ging bij zijn bevordering naar de tweede klas over naar de Latijnse School. In januari 1861 kreeg hij gezelschap van zijn broer Rudolf die eveneens als leerling van het Instituut werd ingeschreven. Met zijn elf jaar was Rudolf op dat moment de jongste leerling van de school.²⁵

Uit bewaard gebleven cijferlijsten blijkt dat Hugo in het eerste jaar geen voorbeeldige leerling was. Verschillende keren kreeg hij slechte aantekeningen wegens onoplettendheid, gebrek aan vlijt en ‘onbetamelijk gedrag’. Het volgende jaar revancheerde hij zich echter. Bij de promotieplechtigheid aan het einde van het tweede schooljaar kreeg hij de prijs als beste leerling van zijn klas Latijn, de prijs als beste leerling van zijn klas wis- en natuurkunde, een testimonium als de op één na beste leerling van zijn klas in de afdeling moderne talen én een testimonium als de op één na beste leerling in de vakken Nederlands, geschiedenis en aardrijkskunde. Overigens waren er ook in dat tweede jaar regelmatig strafpunten op zijn rapporten verschenen.²⁶

Het Haarlemse gymnasium was zeer bescheiden van omvang: er waren ongeveer veertig leerlingen (uitsluitend jongens) en zes leraren. De leerlingen waren wel ingedeeld in klassen, maar die indeling bestond vermoedelijk vooral op papier. Door het geringe aantal leerlingen en leraren zaten kinderen van verschillend niveau vaak bij elkaar en werden zij in één lokaal onderwezen.²⁷ Zo was er in het jaar 1860-1861 voor elk van de drie hoogste klassen Latijn slechts één leerling. Ook gebeurde het vaak dat leerlingen in januari, dus halverwege het schooljaar, begonnen. Het onderwijs zal dan ook vaak een individueel karakter gehad hebben. De didactische ideeën van de leraren gaven wel eens problemen. Zo liet de leraar Duits en Frans zijn leerlingen Franse teksten in het Duits en Duitse teksten in het Frans vertalen. De curatoren van de school vonden dat een te grote belasting en drongen er bij de leraar op aan de kinderen Franse en Duitse teksten gewoon in het Nederlands te laten vertalen.²⁸ De leraar Engels, Engelsman van geboorte, gaf zijn vak in het Engels omdat hij het Nederlands en het Frans (waar veel kinderen mee opgroeiden) onvoldoende beheerste om daarin les te kunnen geven. Zijn leerlingen hadden daardoor grote moeite hem te begrijpen. De curatoren zagen zich gedwongen de man, hoe deskundig en ijverig hij ook was, in 1862 te ontslaan en een nieuwe, Nederlandssprekende leraar aan te stellen.²⁹ Hugo de Vries be-

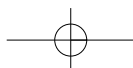
heerste later het Frans en Duits uitstekend, maar met Engels kon hij minder makkelijk uit de voeten. Was dat nog een erfenis van zijn middelbare school?

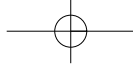
De vakken Nederlands, geschiedenis en aardrijkskunde werden door één leraar onderwezen. Voor Latijn en Grieks waren er twee leraren: de drie hoogste klassen kregen les van P.J. Uylenbroek, tevens rector van de school, en de drie laagste klassen van Tj. Halbertsma. Uylenbroek overleed in 1863 en werd als rector opgevolgd door Halbertsma. In 1877 zou Halbertsma, gepromoveerd in Leiden, hoogleeraar worden in de Griekse taal, letterkunde, oudheden en kunst aan de universiteit van Groningen.³⁰ Wis- en natuurkunde werden onderwezen door Willem Logeman, voormalig instrumentmaker en assistent van de directeur van Teylers Museum.³¹ Logeman was een actief popularisator van wetenschappelijke kennis. Hij gaf vaak lezingen en was in 1856 nauw betrokken bij de oprichting van *Weten en Werken*, een vereniging die tot doel had kennis en beschaving te brengen onder ambachtslieden. In 1851 vatte hij, samen met de al genoemde Haarlemse arts Douwe Lubach, het plan op een populair-wetenschappelijk tijdschrift te starten. Het tweetal wist de Utrechtse hoogleeraar in de zoölogie Pieter Harting, net als zij een actief popularisator, voor hun plan te interesseren en als derde redacteur aan het tijdschrift te verbinden. De Haarlemse uitgever A.C. Kruseman was bereid om het tijdschrift uit te geven. Zo verscheen in 1851 het eerste nummer van *Album der Natuur*, volgens de ondertitel 'een werk ter verspreiding van natuurkennis onder beschaafde lezers van allerlei stand'.³² Hugo de Vries zou in 1885 Harting als redacteur opvolgen en Logeman en Lubach weer ontmoeten. Jan Nieuwenhuijzen Kruseman, zoon van de uitgever en een van Hugo's schoolkameraden op het gymnasium, zou de redactie in 1895 komen versterken.

Hugo was ook op het gymnasium een enthousiast plantenverzamelaar. Zijn herbarium laat zien dat hij in 1861 en 1862 veel botaniseerde in de streek tussen Santpoort en Leiden.³³ Enkele van zijn vaste schoolkameraden, een clubje van zes jongens, wandelden soms met hem mee.³⁴ Of Logeman in zijn lessen aandacht besteedde aan de levende natuur is niet bekend. Als hij het al deed, was het waarschijnlijk minimaal.³⁵ Voor zijn botanische kennis zal Hugo dus nog steeds vooral aangewezen zijn geweest op wat hij buiten school kon oppikken.

Een Haags gymnasiast

Met de twee prijzen en de twee testimonia die hij aan het einde van zijn tweede schooljaar ontving nam Hugo op glorieuze wijze afscheid van het Haarlemse gymnasium. In september 1862 zette hij zijn schoolloopbaan namelijk

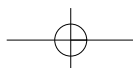
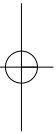

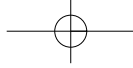

voort op het gymnasium in Den Haag. Oorzaak was de politieke carrière die zijn vader maakte. Als lid van Gedeputeerde Staten had hij zich vooral beziggehouden met de reorganisatie van polder- en waterschapsbesturen zodat ze in overeenstemming waren met de eisen die de grondwet van 1848 stelde. De bestaande regelingen gingen soms tot in de Middeleeuwen terug en Gerrit verwerkte zijn vondsten enkele keren in een artikel over middeleeuwse rechtspraktijken. Hij liet zijn artikelen altijd nakijken door zijn broer Thijs om er zeker van te zijn dat hij het Middelnederlands juist geïnterpreteerd had. Omgekeerd deed Thijs zijn voordeel met Gerrits groeiende kennis van historische rechtspraktijken bij het verklaren van een woord of begrip. Zijn juridisch-historische activiteiten brachten Gerrit spoedig faam uit zowel wetenschappelijke als politieke kring. In 1857 werd hij benoemd tot lid van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen; het volgende jaar werd hij gekozen tot griffier van de Staten van Noord-Holland en werd daarmee de rechterhand van de Commissaris des Konings. In 1860 kreeg hij de portefeuille van minister van Binnenlandse Zaken aangeboden. Gerrit sloeg het aanbod af, maar ging in 1862 wel in op het aanbod om lid te worden van de Raad van State. Bij wet van 21 december 1861 was de Raad als uitvloeisel van de grondwet van 1848 gereorganiseerd, waarbij opnieuw Thorbecke een belangrijke rol had gespeeld. Gerrit heeft zijn benoeming ongetwijfeld mede aan zijn oude leermeester te danken gehad.³⁶ Tien jaar bleef Gerrit lid van de Raad van State. Van 1872 tot 1874 was hij minister van Justitie in een kabinet dat hij zelf had geformeerd. Vervolgens was hij drie jaar lid van de Tweede Kamer en vanaf 1877 opnieuw lid van de Raad, tot zijn pensioen in 1898. Tijdens zijn lidmaatschap was hij enkele keren lid van Staatscommissies, vooral commissies belast met waters-taatkundige kwesties.

Het gezin De Vries ging in Den Haag wonen in de Nobelstraat 8. In 1867 of 1868, toen Hugo inmiddels in Leiden studeerde en daar op kamers woonde, verhuisde het gezin naar de Oude Molstraat 34. Daar bleven Gerrit en zijn vrouw tot hun dood in respectievelijk 1900 en 1914 wonen. Het was enkele decennia lang het trefpunt van de zich uitbreidende familie De Vries. Met Kerst en Nieuwjaar verenigde de gehele familie zich er voor het diner. Hugo zou er zo vaak verblijven dat hij er zich geheel vertrouwd mee voelde.³⁷

Haarlem was door zijn aangename ligging tussen bollenvelden, bossen, duinen en de buitenplaatsen langs de binnenduinrand, de aanwezigheid van zuivere zeelucht en helder duinwater en de nabijheid van de steden Amsterdam, Leiden en Alkmaar een populair oord voor renteniers en daardoor een rustige en bedaarde, in de ogen van buitenstaanders enigszins deftige stad.

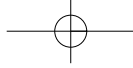

Onder de elite en de middenklasse bevonden zich opvallend veel doopsgezinden.³⁸ Den Haag echter was als zetel van de regering met de daaraan verbonden ministeries en andere overheidsinstellingen, als de residentie van de koninklijke familie en als de woonplaats van buitenlandse diplomatieke vertegenwoordigers, een stuk deftiger en levendiger. Voor niet-Hagenaars leek de stad 'een van top tot teen aristocratische, deftige stapelplaats van al wat rijk en chique is', aldus 'Een Haagschen dwarskijker' die in 1874 een boekje opendeed over *Den Haag en de Hagenaars*.³⁹ De verjaardagen van de koning en de koningin werden uitbundig gevierd met vlaggen, vuurwerk, militaire parades en illuminaties. Ook de jaarlijkse opening van de zitting der Staten-Generaal was telkens weer aanleiding tot feestelijkheden. De grote nationale feesten werden in Den Haag grootser gevierd dan elders. De jonge Hugo de Vries beleefde het allemaal mee. 'Er waren feesten in de Maliebaan en de koning legde den eersten steen voor een monument in het park', schreef hij aan zijn Haarlemse vriend Coen Ritsema over de herdenking van vijftig jaar onafhankelijkheid in 1863, een feest dat samenviel met de zilveren bruiloft van het koningspaar en het vijfentwintigjarig regeringsjubileum van Willem III. 's Avonds was er illuminatie door de geheele stad. Iedereen droeg hier oranje en wie het niet deed kreeg een smeer oranje verw van werklieden die bezig waren bijna overal de palen voor de illuminatie met die kleur te bestrijken'.⁴⁰

In intellectueel en cultureel opzicht was de Hofstad evenwel de mindere van Haarlem. Daar waren kunst en wetenschap volop aanwezig in de vorm van wetenschappelijke genootschappen, bibliotheken, musea, leesgezelschappen, drukkerijen en uitgeverijen.⁴¹ Den Haag telde slechts één geleerd genootschap: de in 1793 opgerichte 'Koninklijke Maatschappij voor Natuurkunde onder de zinspreuk *Diligentia*', kortweg '*Diligentia*'.⁴² Als enige belangrijke boekerij was er de Koninklijke Bibliotheek (vooral gericht op Nederlandse geschiedenis), en als enig museum het Mauritshuis dat een mengeling van schilderijen, etnografica en aandenken uit de Nederlandse geschiedenis exposeerde. In de stad was ook een dierentuin annex botanische tuin, verzorgd door het 'Koninklijk Zoölogisch-Botanisch Gezelschap van Acclimatatie', maar die had geen wetenschappelijke pretentie en fungeerde vooral als ontmoetingsplaats van de gegoede burgerij.⁴³

Ook in botanisch opzicht deed Den Haag onder voor Haarlem. 'De omstreken van Den Haag komen voor een wandelaar als gij en ik in geen vergelijking met die van Haarlem', schreef Hugo in oktober 1863 aan Coen Ritsema. 'Maar voor iemand die niet meer dan twee of drie uur op z'n hoogst achter elkander wandelt, zijn zij zeer mooi'.⁴⁴ In de schoolvakanties probeerde hij daarom

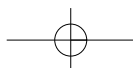
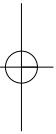

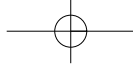
steeds een tijdje in Haarlem te logeren bij familie en vrienden om als vanouds botaniseertochten te kunnen maken. ‘Ook u, lieve grootmama, wilde ik verzoeken of ik ook eenige dagen der vakantie bij u mogt doorbrengen om u en de tantes weder eens te zien, en door eenige wandelingen in Haarlems omstreken mijn plantenverzameling te verrijken’, schreef hij bijvoorbeeld in mei 1864. Deze logeerpartij leverde zoveel materiaal op dat de enthousiaste verzamelaar zijn planten niet als bagage mee kon nemen maar als vracht moest versturen.⁴⁵ Zijn herbarium laat echter zien dat hij rondom Den Haag toch ook veel van zijn gading vond.

Hugo’s liefde voor planten wedijverde in deze jaren met zijn bewondering voor de klassieken. Op het Haagse gymnasium waren Grieks en Latijn zijn favoriete vakken. Hij genoot van de oude schrijvers en kende grote stukken uit de boeken van Homerus uit het hoofd.⁴⁶ Griekse boeken prijkten op de verlanglijstjes voor zijn verjaardagen.⁴⁷ Zijn leraren, Carel van Ossenbruggen voor Latijn en Henricus van Herwerden voor Grieks, waren erudiete geleerden, beiden gepromoveerd in Leiden, en zij gaven hun vak met liefde. Van Herwerden, een goede vriend van Hugo’s Haarlemse leraar Halbertsma, werd in 1864 hoogleraar Grieks en Latijn aan de universiteit van Utrecht. Zijn opvolger was J. Rutgers, eveneens een in Leiden gepromoveerd classicus.⁴⁸ Ook hij was een inspirerend docent die in niet geringe mate bijdroeg aan Hugo’s bewondering voor de klassieken.⁴⁹

Zijn leven lang is De Vries een liefhebber van de Griekse en Romeinse auteurs gebleven. Terugkijkend op zijn gymnasiumtijd betreurde hij het echter dat er zoveel uren aan de klassieke talen werden besteed en zo weinig aan moderne talen en natuurwetenschappen. Naar zijn mening werd er veel te veel waarde gehecht aan de kennis van Grieks en Latijn voor een universitaire studie. Vaktermen en begrippen die aan de oude talen zijn ontleend, kunnen studenten ook wel begrijpen en onthouden met hun kennis van de moderne talen, zo meende hij. Om de botanische terminologie meester te worden had hijzelf nauwelijks nut gehad van zijn kennis van de klassieke talen. Hij was er later een groot voorstander van dat ook hbs’ers (die geen Grieks en Latijn leerden) tot de universiteit werden toegelaten.⁵⁰

Ook op het Haagse gymnasium was Hugo een ijverige leerling. Drie keer achtereen, bij de overgang naar de volgende klas, kreeg hij van het schoolbestuur een prijs vanwege zijn ‘vorderingen en verdienstelijk gedrag’.⁵¹ Bij de overgang naar de vierde klas kon hij, net als de twee andere beste leerlingen uit zijn klas, een jaar overslaan en naar de vijfde gaan. Hij zag daar echter van af omdat hij nog zeker twee jaar op school moest blijven en dan dus de vijfde klas

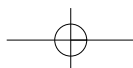
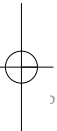

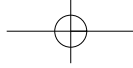
twee keer zou moeten doen. Het speet hem wel dat hij nu zijn schoolbankgeenoot Willem Bijvanck, met wie hij zeer bevriend was geraakt, kwijtraakte. Maar anderzijds had hij nu het grote voordeel dat hij de komende twee jaar als beste leerling ‘primus’ zou zitten, ‘wat niet alleen dáárom veel plezieriger is, maar ook omdat de primus altijd degeen is die van de geheele klasse ’t meeste leert’, zo legde hij grootmama De Vries uit.⁵²

Leidse weekeinden

Op 17 februari 1863 nam Hugo de Vries een bijzonder besluit. Sinds zijn verhuizing naar Den Haag had hij met de familie en vrienden in Haarlem een drukke briefwisseling onderhouden. Nu, op de dag na zijn vijftiende verjaardag waarop hij de pen opnam om een aantal mensen te bedanken voor de cadeaus die hij had gekregen, besloot hij voortaan van elke brief het klasje te bewaren in een schrift. Tot 1870 is hij aan zijn besluit trouw gebleven. Dankzij die brieven is nauwkeurig te volgen hoe hij zich in de jaren zestig ontwikkelde tot een groot kenner van de Nederlandse flora.⁵³

Hoewel hij al enkele jaren een enthousiast plantenverzamelaar was, had Hugo op z’n vijftiende nog veel te leren. Hij ontving van zijn familie echter veel hulp. Van oom Thijs de Vries had hij voor zijn verjaardag een plantkundeboek gekregen. ‘Ik ga vanavond nog beginnen het te lezen want ik was juist van plan om een boek over de botanie te koopen om daarin voort te studeren’, schreef hij in zijn bedankbriefje.⁵⁴ Van zijn ouders had hij een botaniseertrommel gekregen. Sinterklaas gaf hem in december de *Flora Leidensis*, de inmiddels bijna 25 jaar oude flora van het gebied rond Leiden.⁵⁵ Dat hij van alle flora’s juist deze kreeg was waarschijnlijk niet toevallig. Kort na zijn vijftiende verjaardag was Hugo in Leiden catechisatielessen gaan volgen als voorbereiding op zijn belijdenis en doop. De doopsgezinde gemeente van Den Haag was enkele jaren eerder ter ziele gegaan. De gemeente in Leiden had het beheer over de kerkelijke bezittingen overgenomen en fungeerde hierdoor als opvolger van de Haagse gemeente. De catechisatielessen werden gegeven door de Leidse voorganger Christiaan Sepp, in woord en gebaar een ouderwetse kanselredenaar. Van het opkomende modernisme, de beweging binnen de verschillende protestantse kerkgenootschappen waarbij met een kritische en rationele blik naar de Bijbel werd gekeken, moest hij weinig hebben.⁵⁶ Hugo volgde drie jaar lang, tot hij in maart 1866 belijdenis deed, wekelijks de lessen van dominee Sepp. De lessen begonnen op zaterdagmiddag om zes uur. Hugo overnachtte dan bij zijn oom Thijs of bij grootmama Reuvens en bezocht de volgende morgen met zijn Leidse familie de kerk. Als het weer en zijn huis-

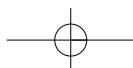
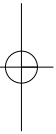

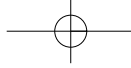
werk dat toelieten, maakte hij daarna een botaniseertocht in de omgeving van de stad. Een enkele keer liep hij vanuit Leiden door de duinen terug naar Den Haag. Ook reisde hij op zondag wel eens door naar Haarlem waar hij een botanische excursie combineerde met familiebezoek.⁵⁷

Het was mogelijk via oom Thijs dat Hugo in 1862 kennismaakte met de Leidse hoogleraar in de botanie W.F.R. Suringar. Suringar, zoon van een uitgever uit Leeuwarden, had in Leiden medicijnen gestudeerd maar zich gespecialiseerd in de botanie. In 1857 was hij bij de hoogleraar botanie W.H. de Vriese gepromoveerd. Direct hierna was hij benoemd tot buitengewoon hoogleraar, als vervanger van De Vriese die enkele jaren in Nederlands-Indië zou verblijven om in opdracht van het Rijk de koloniale landbouw te bestuderen. Na vier jaar was De Vriese met een gebroken gezondheid teruggekeerd; nog geen jaar later was hij overleden. Suringar was in 1862 tot zijn opvolger benoemd. Tijdens zijn studie was Suringar geïnteresseerd geraakt in cryptogamen, met name zeewieren. In de jaren 1854-1855, toen hij naast zijn studie les had gegeven aan de technische school in Utrecht, had hij het practicum van de Utrechtse hoogleraar Pieter Harting gevolgd en toen de microscoop leren gebruiken. Het instrument kwam hem goed van pas bij zijn wierenonderzoek. De microscoop was al sinds het einde van de zeventiende eeuw bekend, maar botanici hadden het instrument altijd maar weinig gebruikt. Zij hadden zich voornamelijk beziggehouden met de systematiek van hogere planten, en overeenkomsten en verschillen steeds met het blote oog of hooguit met een vergrootglas beoordeeld. Suringar promoveerde op een overzicht van de toen bekende wieren van de Hollandse kust.⁵⁸

Naast zijn hoogleraarsbaan was Suringar conservator van het herbarium van de 'Vereeniging voor de Nederlandsche Flora'. De vereniging was in 1845 opgericht door een twintigtal botanici, voornamelijk artsen en apothekers die vanwege hun professionele bemoeienis met de medische plantkunde belangstelling hadden voor inheemse wilde planten. Belangrijkste doel van de vereniging was de samenstelling van een volledige, kritische flora van Nederland. Om materiaal hiervoor bijeen te krijgen had de vereniging besloten een eigen herbarium aan te leggen. Het Rijksherbarium, gevestigd in Leiden, was voor amateurbotanici niet toegankelijk; directeur K.L. Blume hield de deur voor hen stevig op slot. Ook professionele botanici hadden trouwens grote moeite om toegang tot de collectie te krijgen. Eerste conservator herbarii van de vereniging was J.H. Molkenboer geweest, geneesheer in Leiden. Hij had zijn eigen herbarium afgestaan aan de club. Door de vele schenkingen van de leden was de collectie vervolgens zozeer gegroeid dat het classificeren en monteren van

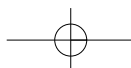
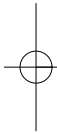

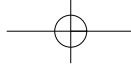

de planten hem teveel was geworden. In 1852 had F. Dozy, eveneens een Leids geneesheer, het beheer overgenomen, vijf jaar later gevolgd door Suringar.⁵⁹

Suringar zag in de leergierige Hugo de Vries een uitstekend assistent bij het ordenen van het verenigingsherbarium, en die sloeg deze prachtige kans om zijn botanische kennis uit te breiden natuurlijk niet af. En zo toog Hugo niet lang na hun kennismaking elke zaterdag na afloop van de catechisatie naar Suringars huis, zette zich neer in diens studeerkamer en ontfermde zich over de nog ongeordende herbariumexemplaren. Veel planten kende hij al van zijn eigen tochten en had hij zelf in zijn herbarium. Wist hij een naam niet of niet zeker, dan raadpleegde hij de flora van Duitsland en Zwitserland door W.D.J. Koch, de *Synopsis Florae Germanicae et Helveticae*,⁶⁰ door Molkenboer destijds gekozen als richtsnoer bij de determinatie en de rangschikking. En kwam hij er desondanks niet uit, dan legde Hugo de plant apart tot Suringar binnenkwam om te zien hoe het werk vorderde. Die wees hem dan de karakteristieken van de plant en gaf de juiste naam. ‘Was de arbeid afgelopen, dan werd ik in den, toen nog kleinen, familiekring ontvangen’, herinnerde De Vries zich later. ‘Dikwijls werden de gedroogde planten ook aan de theetafel vergeleken en besproken. Allerlei gesprekken, ten deele ook buiten het gebied der plantkunde, en voor een groot deel buiten dat der floristiek, boeiden den leerling, ontwikkelden hem en bevestigden zijne liefde tot het vak’. Enkele keren was een gesprek over een nieuwe soort of vindplaats voor Suringar aanleiding om de volgende dag met Hugo mee te gaan op excursie. Zo ging Hugo’s kennis van en liefde voor de inheemse flora met sprongen vooruit.⁶¹ Lid van de Vereniging werd hij overigens niet; wellicht was zijn jeugdige leeftijd een bezwaar. Dat gebeurde pas in 1871, na afronding van zijn universitaire studie.⁶²

Het plan om een nieuwe flora uit te geven raakte bij de leden van de Vereniging in de loop van de jaren zestig geleidelijk op de achtergrond. De hele vereniging zakte trouwens in een steeds diepere slaap weg. Op de jaarvergadering van 1867, waarvoor maar vijf leden (inclusief bestuursleden) opkwamen, werd zelfs geopperd de vereniging maar op te heffen en het herbarium over te dragen aan het Rijk. De meerderheid van de aanwezige leden wilde daar echter niets van weten. Op hun voorstel werd besloten de vereniging nieuw leven in te blazen door haar een bredere doelstelling te geven. In plaats van de studie van alleen de Nederlandse botanie werd nu ‘de bevordering der botanie in haar geheelen omvang’ het doel, zij het dat de aandacht in het bijzonder bleef uitgaan naar de vaderlandse plantenschat. Einddoel bleef dan ook de publicatie van een Nederlandse flora. In de herziene statuten werd het artikel opgenomen dat voorschreef dat de leden zich door hun lidmaatschap verbonden

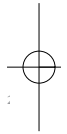
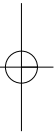

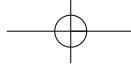

tot het aanvullen van het herbarium. Overeenkomstig de bredere doelstelling werd de naam van de vereniging gewijzigd in ‘Nederlandsche Botanische Vereeniging’ (het predikaat ‘Koninklijk’ kwam daar na de honderdste verjaardag nog eens vóór). Ook kwam er een nieuwe voorzitter: de Amsterdamse hoogleeraar Oudemans. In tegenstelling tot zijn voorgangers ging hij enthousiast te werk. Langzaam keerde het leven in de vereniging terug.⁶³

Van het oorspronkelijke doel van de vereniging was overigens toch wel iets gerealiseerd. In 1850, slechts vijf jaar na de oprichting, was het eerste deel van een voorloper van een Nederlandse flora, *Prodromus Florae Batavae* getiteld, verschenen. Alle bekende hogere planten en vaatplanten, met hun vindplaatsen zoals door de leden (met of zonder begeleidend herbariumexemplaar) opgegeven, werden daarin vermeld. Het tweede deel, dat de namen en vindplaatsen van de lagere planten bevatte, was in vier afleveringen tussen 1851 en 1866 verschenen.⁶⁴ Hugo kreeg van Suringar een doorschoten exemplaar van het eerste deel. Hij vormde het om tot een index op zijn eigen herbarium en gaf het de titel *Catalogus herbarii indigenii*.⁶⁵

Terugkijkend op zijn carrière beschouwde Hugo de Vries 1862 als het officiële begin van zijn inlandse herbarium, en daarmee misschien ook wel van zijn loopbaan als botanicus.⁶⁶ Maar ook verbaasde hij zich later nogal over zijn verzamelwoede van toen die, achteraf gezien, van een wel erg beperkte kijk op de botanie blijkt gaf. ‘Hoe kinderachtig komt mij nu voor, wat in mijn jeugd een hoog wetenschappelijk genot scheen’, schreef hij in 1900. Zo had het hem eens geërgerd dat hij in de Haarlemse duinen nooit een exemplaar vond van de Maanvaren, *Botrychium lunaria*, terwijl de aanwezigheid door verschillende auteurs werd gemeld. ‘Ik heb toen het plan gemaakt en volvoerd, om met een vriend in een zigzaglijn van strand tot geestgrond en weer terug, die geheele duinstreek door te lopen, zóó dat geen duin en geen pan werd overgeslagen. Drie volle dagen heeft dit werk gekost, en het loon was één exemplaar van *Botrychium* voor ons beiden samen. De plant werd gedroogd en bewaard, als bewijs voor de juistheid der vroegere opgaven, en daarmee was ons ideaal bereikt. Zoo heb ik voor menige plant dagen lang geloopt, tot ik haar eindelijk platgedroogd in mijn herbarium had. Van enkele, die ik niet vinden kon, heeft mij dit zoo gehinderd, dat ik het zelfs na mijn studententijd niet heb opgegeven, maar doorgezet, tot ik ze eindelijk vond’. Zo veel mogelijk soorten van zo veel mogelijk verschillende plaatsen bijeen brengen was kortom zijn doel. Groei, vorm, bestuiving door insecten en zoveel andere dingen die er ook aan een plant te zien zijn, vielen hem niet op. En dat je beter een zeldzame plant kunt laten staan om zo te voorkomen dat die nog zeldzamer wordt, dat

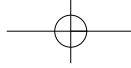
was nog helemaal niet bij hem opgekomen.⁶⁷ De jonge Hugo was hiermee be-
slist niet uitzonderlijk. Ook voor de leden van de Botanische Vereeniging was
soortenjagen het hoogste doel. Het idee achter de flora van Nederland was im-
mers alle soorten die binnen de grenzen van Nederland voorkwamen te boek
te stellen, waarvoor dan ook tot in de verste uithoeken van het land werd ge-
zocht.

Tijdens de avonden bij Suringar zal Hugo ook kennisgemaakt hebben met
de microscoop. Spoedig was het zijn grote wens er zelf een te bezitten. Maar
een microscoop kostte ongeveer 80 gulden, zelfs voor een welgestelde jongen
als hij een enorm bedrag. Gelukkig gaf zijn overgrootmoeder Jeanne Petro-
nella Blussé-Maizonnet, de moeder van zijn grootmoeder van moeders zijde,
hem op haar negentigste verjaardag in oktober 1863 25 gulden. Grootmama
Reuvens bleek bereid het geschenk van haar moeder aan te vullen tot het be-
nodigde bedrag. Zo kreeg Hugo in december 1863 zijn eerste eigen micro-
scoop. Toen hij voor zijn verjaardag twee maanden later van zijn moeder ook
nog een stevig tafeltje kreeg om het instrument op te zetten, was zijn geluk
compleet.⁶⁸

Op excursie in Nederland

Het jaar 1863 was voor Hugo de Vries om nog een andere reden belangrijk.
Voor de eerste keer had hij de mogelijkheid buiten het vertrouwde gebied tus-
sen Haarlem en Den Haag te botaniseren. Die zomer maakte het gezin De
Vries een reisje door Utrecht, Gelderland, Overijssel en Drenthe. Ter hoogte
van Hengelo ging men even de grens over naar Bentheim. Hugo maakte ken-
nis met nieuwe landschappen en nieuwe vegetaties, maar niet alles kon hem
evenveel bekoren. 'Evenals gij vind ik die heiden in Drenthe, al ben ik een bo-
tanist, vrij vervelend', schreef hij na afloop aan zijn vriend Coen Ritsema. 'Ook
heb ik er niet veel meer dan een stuk of tien nieuwe planten gevonden'.⁶⁹

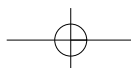
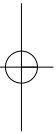
In de zomer van 1864 bezocht Hugo met zijn ouders en broer Rudolf Zuid-
Limburg. 'Ik stel mij nogal veel voor van de planten die ik er vinden zal om 't
grootte verschil van klimaat en bodem met ons Holland', schreef hij van tevo-
ren vol verwachting aan een van zijn vrienden.⁷⁰ Het idee om de Limburgse
flora te onderzoeken was Hugo mogelijk ingegeven door Suringar. Die had in
juli 1861 Limburg bezocht met twee leden van de Botanische Vereeniging en
daar op de volgende jaarvergadering enthousiast over bericht.⁷¹ Het verblijf in
Limburg vormde overigens maar een bescheiden onderdeel van de vakantie.
Het viertal reisde eerst via Dordrecht en Gorinchem naar Den Bosch en vervol-
gens naar Middelburg. Via Sluis kwam men in Brugge, waar vermoedelijk de

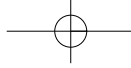

trein naar Luik werd genomen. Vandaaruit kwam het gezelschap uiteindelijk in Zuid-Limburg, waar men een week verbleef. Na nog een uitstapje naar het Duitse Kleef ging de reis terug naar Dordrecht en ten slotte naar Den Haag. De hele tocht duurde drie weken.⁷² In Maastricht ontmoette Hugo de botanicus Henri Jacques, verbonden aan het ziekenhuis Calvariënberg. Samen maakten zij een wandeling langs de stadswallen en Jacques liet hem enkele bijzondere planten zien. Hij beloofde Hugo planten uit zijn herbarium te sturen, in ruil voor planten die Jacques nog ontbeerde. Jacques zou de komende jaren een belangrijke bron voor nieuwe aanwinsten zijn.⁷³

Het volgende jaar, 1865, ging de inmiddels zeventienjarige Hugo er tijdens de zomer grotendeels alleen op uit. Vanuit Haarlem reisde hij met tante Gonne de Vries naar Zwolle waar zij bij bekenden logeerden. Na de omgeving verkend te hebben wandelde Hugo via Meppel, Hoogeveen en Assen naar Groningen waar hij een week logeerde bij advocaat-notaris en Tweede Kamer-lid J.H. Geertsema, een bekende van zijn vader. Hij bezocht er onder andere het museum voor natuurlijke historie en de Hortus. Hoogleraar botanie Van Hall was tot zijn spijt uit de stad, en zijn herbarium bestuderen in zijn afwezigheid bleek niet mogelijk te zijn. Vervolgens ging hij met diligence en te voet via Dokkum naar Holwerd, waar hij met de boot overstak naar Ameland voor een kort bezoek. Ook hier was Suringar wellicht de inspiratiebron. Die had in september 1860 Schiermonnikoog bezocht, in botanisch opzicht toen nog een witte vlek op de kaart.⁷⁴ De waddeneilanden waren bijzonder rijk aan soorten vanwege de aanwezigheid van drie verschillende grondsoorten en, daardoor, vegetaties: de woeste duinen, de zoute kleigronden en de gecultiveerde landbouwgronden. In de paar uur dat Hugo rond het plaatsje Nes botaniseerde vond hij zo'n honderd soorten, de meer algemene niet meegerekend. Terug op de wal wandelde hij vanaf Dokkum via Leeuwarden naar Sneek waar hij opnieuw een logeeraadres bij kennissen vond. Met de boot vanaf Lemmer reisde hij naar Amsterdam en vervolgens per trein terug naar Den Haag, beladen met een schat aan nieuwe planten. De laatste week van de zomervakantie bracht Hugo door in Haarlem, opnieuw botaniserend.⁷⁵

Over zijn wandelingen in de duinen van Kennemerland en in de buurt van Meppel en over zijn bezoek aan Ameland schreef hij dat najaar drie opstellen. Het zijn geen gedetailleerde verslagen, maar meer impressies van landschappen en vegetaties, gebracht met het enthousiasme van de speurende verzamelaar. 'Begeven wij ons nu achter Meerenberg het duin in en houden wij onze koers in de rigting Zandvoort, dan is het eerste boschje dat wij bereiken het zoogenoemde *Viburnum*-boschje', aldus een fragment uit het opstel over de

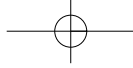

duinen. ‘Geen bijzondere plant treft de botanicus hier aan om zijn bus te vullen, doch is het najaar dan staat hij verrukt over de prachtige schakeringen van rood en groen die hij hier aanschouwt. Vele wilde Sneeuwballen, wier bladen reeds een bruinachtig rooden kleur aannemen, staan hier tusschen het groen der andere heesters en de groote overvloed waarin hunne schermen roode besen overhangen maakt dit tot een der schoonste boschjes die de duinen ons opleveren’.⁷⁶ Uit dit fragment blijkt dat Hugo de natuur toch niet uitsluitend zag als een verzameling soorten, zoals hij later enigszins beschaamd vertelde, maar ook een esthetisch genoeg aan de natuur beleefde.

De opstellen vertonen wat betreft hun stijl veel overeenkomst met de artikelen die de natuurliefhebber Frits van Eeden al sinds een tiental jaren schreef voor het *Album der Natuur*. Van Eeden was een in zijn tijd uniek popularisator van de inheemse natuur. Hij wilde laten zien hoe bijzonder de natuur in Nederland was en dat zij beslist niet onderdeed voor de ogenschijnlijk veel opwindender natuur van exotische oorden die in de populaire tijdschriften van toen prominent aan bod kwam. De onderwijzers Heimans en Thijssse, die met hun boeken en hun tijdschrift *De Levende Natuur* enkele tientallen jaren later een ‘biologisch reveil’ in Nederland zouden ontketenen, beschouwden hem als een belangrijke inspirator. Het best liet zich de natuur uiteraard kennen en genieten door er zelf op uit te trekken, zo hield Van Eeden zijn lezers voor. Hugo werd door Van Eeden’s artikelen enthousiast gemaakt de genoemde soorten en vindplaatsen met eigen ogen te gaan zien en, blijkbaar, er over te schrijven. Maar hij was een van de weinigen. Pas door Heimans en Thijssse zou de ‘natuursport’ bij de Nederlandse bevolking echt aanslaan.⁷⁷ De voorgaande zomer had Hugo persoonlijk kennis gemaakt met Van Eeden. Samen ondernamen zij in de volgende jaren herhaaldelijk excursies.⁷⁸

Naar de universiteit

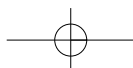
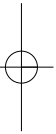
In juli 1865 sloot Hugo de vierde klas van het gymnasium met succes af en kon hij aan zijn laatste schooljaar beginnen. Dat hij daarna naar de universiteit zou gaan zal al een tijd vastgestaan hebben. Gerrit de Vries, de enthousiaste jurist en staatsdienaar, zag zijn oudste zoon graag in zijn voetsporen treden en wilde dat hij rechten zou gaan studeren.⁷⁹ Maar Hugo had andere plannen. Hij wilde van zijn passie voor de natuur zijn beroep maken en had zijn zinnen gezet op de studie wis- en natuurwetenschappen met plantkunde als specialisatie. Gerrit, en met hem zijn vrouw, zag weinig heil in dat voornemen. Een studie in de natuurwetenschappen paste niet in de familietraditie, maar belangrijker was dat er voor een botanicus maar heel weinig toekomstmoge-

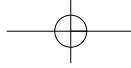

lijkheden waren. Vrijwel de enige werkgever voor botanici was het onderwijs. Een karig betaalde baan als leraar plant- en dierkunde op een middelbare school leek vader en moeder De Vries geen aantrekkelijke carrière voor hun zoon. Daarbij speelde mee dat zij, zoals meer ontwikkelde Nederlanders van dat moment, de landbouw en daarmee de biologie als minderwaardig beschouwden, afgezet tegen de in opkomst zijnde industrie. De Vries' leerling F.A.F.C. Went schreef in zijn biografische schets van zijn leermeester uit 1900 dat de keuze van de universitaire studie hierdoor 'niet zonder strijd' verliep. 'Intusschen, De Vries hield vol en de ouders gaven toe'.⁸⁰

Opvallend is dat Hugo voor zijn laatste schooljaar niet doorging naar de vijfde klas van het gymnasium maar naar de vierde klas van de hbs-afdeling van de school (die eerder dat jaar was begonnen). Wellicht wilde hij, met het oog op zijn studie, nog iets oppikken van de natuurwetenschappelijke vakken die op de hbs meer aandacht kregen dan op het gymnasium. En mogelijk viel dat tegen: op 28 maart, bij het begin van de paasvakantie, verliet Hugo, vroegtijdig, de school en al een paar dagen later liet hij zich inschrijven aan de universiteit van Leiden en meldde hij zich bij het studentencorps. Voor de weken dat zijn ontgroening zou duren huurde hij een paar kamers bij boekhandelaar Witmans aan het Gerecht.⁸¹ Maart 1866 was voor hem in nog een ander opzicht het einde van zijn jeugdijaren. Op de dertiende van die maand deed hij geloofsbelijdenis. In zijn, volgens traditie van de doopsgezinde gemeente, zelf geschreven en voorgedragen visie op het geloof sprak hij de hoop uit naar het voorbeeld van Christus te zullen leven. 'Geve God mij de krachten om mijn leven zoo te volbrengen dat het aan allen wien ik hier op aarde te danken heb wat ik ben, een oprecht bewijs mijner dankbaarheid zij, en dat ik er vooral zooveel mogelijk de bestemming mede bereiken met welke Hij het mij geschonken heeft'. Op 25 maart volgde zijn doop.⁸²

Na zijn groentijd was Hugo van eind mei tot half begin opnieuw in Zuid-Limburg om te botaniseren, vooral om orchideeën te verzamelen.⁸³ Na thuiskomst dook hij de boeken in voor zijn admmissie-examen. Aangezien hij geen gymnasiumdiploma had moest hij zich voor de universitaire studie kwalificeren met een examen waarin zijn kennis van de klassieke talen en de wiskunde werd getoetst. Vanwege een hevige cholera-epidemie besloot hij echter voorlopig Den Haag niet te verlaten en het examen tot september uit te stellen. Van planten verzamelen kwam er, tot zijn spijt, die zomer dus weinig terecht.⁸⁴ Eind augustus was het besmettingsgevaar zodanig geweken dat hij uit logeren durfde te gaan bij zijn oudoom Pieter Mabé in Haarlem, waar hij tochten maakte met Van Eeden. Vanuit Haarlem reisde Hugo naar Amster-

dam waar hij op het station zijn vader en zijn broer Rudolf ontmoette. Met boot, rijtuig en benenwagen reisden zij gedrieën naar Edam met de bedoeling over te steken naar Marken. Hugo was nieuwsgierig naar de flora van het eiland, terwijl zijn vader en broer graag eens de typische folklore van de bewoners wilden zien. Op het eiland bleek de cholera nog bijzonder hevig te woeden. 'En daar juist het binnenste der wooningen het belangrijkste van Marken is, moesten wij wel besluiten van het doel onzer reis af te zien', zo berichtte Hugo aan Van Eeden. Voor hemzelf was de reis redelijk succesvol, want hij deed toch nog enkele botanische vondsten.⁸⁵

Begin september maakte Hugo zijn kamers bij Witmans gereed voor zijn verblijf gedurende de komende jaren. 'Wees zoo goed voor het raam van mijn slaapkamer een bloemenrekje te laten maken, zoo lang als het raam zelf breed is', schreef hij zijn huisbaas. 'Aangenaam zoude het mij zijn als het den zoe dezer geleverd en klaar, en voor het raam bevestigd was, daar ik dien dag of den volgenden het admisie-examen hoop af te leggen, waarna ik van plan ben te Leiden te blijven'.⁸⁶ Met dat toelatingsexamen had hij geen enkele moeite. Aan zijn moeder schreef hij na afloop: 'Om negen uur moesten wij in het Academiegebouw present zijn. Er waren er omstreeks dertig en eenige toeschouwers. Tot half elf duurde de meet- en stelkunst (van professor Bierens de Haan), bestaande in zes grootendeels zeer gemakkelijke vraagstukken. Daarna kwamen oom Thijs en professor Fruin voor het Grieksch en Latijn, dat bespottelijk gemakkelijk was'. 's Middags moest Hugo terugkomen om de uitslag te horen en vernam hij dat hij geslaagd was. 'Ik zal u het leven en het rumoer van de studenten die om half vier kwamen zien wie groen waren enz. maar niet beschrijven. Werd er één door den pedel opgeroepen, dan kon zijn naam ternauwernood op een paar ellen afstands verstaan worden'. Die avond dineerde hij met zijn broer Rudolf (die hem bij het horen van de uitslag al vergezeld had) bij grootmama Reuvens. Daarna ging hij inderdaad niet meer terug naar Den Haag maar betrok zijn kamers. 'Het boekenrekje en die ornamenten boven de gordijnen hangen er, enz. enz. De barometer is gekomen en daarbij heb ik mij een maximum- en minimum-thermometer gekocht', schreef hij aan zijn moeder. 'De glazen zijn present, ook messen, lepeltjes, borden. Doch hoe moet ik een paar vorken voor het vleesch krijgen? De juffrouw kan mij niet dan stalen geven'.⁸⁷

